

Colloquium 4(52)/2023
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: <http://doi.org/10.34813/38coll2023>

DEZINTEGRACJA GOSPODARCZA RADY WZAJEMNEJ POMOCY GOSPODARCZEJ I JEJ KONSEKWENCJE DLA PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

**Economic disintegration of the Council for Mutual Economic Assistance
and its consequences for Central and Eastern Europe countries**

Monika Klimowicz
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: monika.klimowicz@uwr.edu.pl
ORCID 0000-0002-0605-7839

Streszczenie

Procesy dezintegracji nie są zjawiskiem nowym w gospodarce światowej, a ich obserwacja może stanowić istotny wkład w budowanie koncepcji teoretycznych dotyczących tego zagadnienia. W Europie procesy integracji gospodarczej przeplatają się z procesami dezintegracyjnymi. Warto przypomnieć, iż integracja i różne formy dezintegracji w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), Europejskiej Strefy Wolnego Handlu (EFTA), Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (CEFTA) czy Bałtycka Strefa Wolnego Handlu (BAFTA) mogą stanowić istotny przedmiot badań pozwalający na budowanie spójnych teorii dezintegracyjnych.

Niniejszy artykuł jest próbą wskazania wartości eksploracyjnych procesów dezintegracji gospodarczej oraz ich skutków, w szczególności zaś przyczynkiem do tworzenia teorii dezintegracyjnych. W artykule przedstawiono skutki dezintegracji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) dla państw członkowskich w Europie Środkowo-Wschodniej. W warstwie teoretycznej, rozpad RWPG stanowi interesujące pole badawcze umożliwiające zbudowanie wiedzy naukowej na temat przebiegu oraz skutków procesów dezintegracji dla państw członkowskich oraz dla gospodarki światowej. Ze względu na brak teoretycznych klasyfikacji skutków tych zjawisk, w artykule zaproponowano autorski podział skutków procesów dezintegracji. W warstwie empirycznej dotyczącej konsekwencji dezintegracji przedstawione zostały dane ilościowe i jakościowe dotyczące głównych wskaźników ekonomicznych i społecznych związanych ze skutkami tego procesu dla państw członkowskich RWPG. Na tej podstawie podjęto próbę sklasyfikowania skutków dezintegracji w ujęciu teoretycznym. W artykule, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i empirycznej, wykorzystano kwerendę literatury, metodę instytucjonalno-prawną, analizę danych zastanych oraz metodę analityczno-opisową. Wykorzystano również narzędzia specyficzne dla analizy dezintegracji gospodarczej jako obszaru badań umiejscowionych zarówno w naukach politycznych, jak i stosunkach międzynarodowych.

Słowa kluczowe: dezintegracja gospodarcza, rozpad Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, skutki dla państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Abstract

Disintegration is not a new phenomenon in the global economy and their observation may constitute a significant contribution for building theoretical concepts. In scientific literature, more and more attention is devoted to the processes of economic disintegration. The withdrawal of Great Britain from the European Union has led to the appearance of many publications emphasizing the importance of disintegration as a research problem, mainly in the EU context. The paper describes the consequences of Council for Mutual Economic Assistance's (COMECON) disintegration for the member states in for the Central and Eastern Europe. On theoretical level, the collapse of COMECON is an interesting research field, enabling to build scientific knowledge about a course and the effects of disintegration processes for the member states and for the world economy. The article proposes an original division of the effects of disintegration processes because of the lack of theoretical classification of the effects of these phenomena. On the empirical layer on the consequences of disintegration, quantitative and qualitative data were presented that cover main economic and social indicators related to the effects of this process for COMECON member states. On this basis, an attempt was made to classify the effects of disintegration in theoretical terms. The literature query, the institutional and legal method, the analysis of existing data and the analytical-descriptive method were used, both for the theoretical and empirical layers. Specific analytical tools of economic disintegration were also applied as the research object is embedded in both political science and international relations.

Keywords: disintegration, collapse of COMECON, effects for the Central and Eastern Europe.

Wprowadzenie

Po II wojnie światowej procesy integracji gospodarczej nabrały niespotykanego do tamtej pory tempa. Zarówno teoretycy, jak i praktycy sfery ekonomicznej i politycznej pokładali w zacieśnionej współpracy międzynarodowej nadzieję na gwarancję rozwoju społeczno-gospodarczego oraz możliwość zbudowania pokojowych relacji. Obserwacja procesów integracyjnych Europie zachodniej zaowocowała wielością koncepcji teoretycznych, których celem było wyjaśnienie procesów zachodzących w ramach Unii Europejskiej, tworząc jednocześnie ramy do analizy przyczyn i skutków procesów integracji gospodarczej.

W obecnej literaturze przedmiotu istnieją bogate źródła teoretyczne i empiryczne dotyczące procesów integracji gospodarczej w wymiarze międzynarodowym. W ujęciu instytucjonalnym najczęściej przyjmowanym punktem wyjścia są zazwyczaj zdefiniowane przez Bélé Balassę (1961) formy integracji gospodarczej w postaci strefy wolnego handlu, unii celna, wspólnego rynek, unii gospodarczo-walutowej oraz pełnej unia politycznej.

W przeciwieństwie do analizy międzynarodowej integracji gospodarczej, mało miejsca poświęca się dezintegracji zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i politycznym. W związku z *brexitem* pojawiło się szereg publikacji podkreślających znaczenie dezintegracji jako problemu badawczego, głównie jednak w kontekście Unii Europejskiej (Starzyk, 2019, s. 109–117). Procesy dezintegracji nie są jednak zjawiskiem nowym w gospodarce światowej, a ich obserwacja może stanowić istotny wkład w budowanie koncepcji teoretycznych dotyczących tego zagadnienia (Gierlich i Riedel, 2021; Jones, 2018; Rosamond, 2019).

Celem artykułu jest przedstawienie dezintegracji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej jako rozpadu organizacji międzynarodowej oraz jego skutków dla państw członkowskich. Artykuł stanowi próbę wypełnienia luki w rozważaniach teoretycznych nad ilościowymi i jakościowymi zamianami zachodzącymi w państwach członkowskich, które podlegają procesom dezintegracji gospodarczej.

Zamiarem autorki było umieszczenie warstwy teoretycznej artykułu w rozważaniach nad teoriami dezintegracji gospodarczej. Bogata literatura przedmiotu dotycząca integracji gospodarczej nie daje bowiem odpowiedzi na pytania dotyczące przebiegu oraz konsekwencji procesów dezintegracyjnych. Ze względu na brak teoretycznych klasyfikacji skutków tych zjawisk, analiza w oparciu o teorię nie była zatem możliwa. Pewną klasyfikację skutków procesów dezintegracji zaproponował Arkadiusz M. Kowalski (2018), niemniej jednak nie uwzględnia ona charakteru ugrupowań integrujących państwa o centralnie sterowanych gospodarkach socjalistycznych. Z tego względu w artykule zaproponowano autorski podział skutków procesów dezintegracji. W warstwie empirycznej dotyczącej konsekwencji dezintegracji przedstawione zostały dane ilościowe i jakościowe dotyczące głównych wskaźników ekonomicznych i społecznych związanych ze skutkami tego procesu dla państw członkowskich Rady Wzajemnej Współpracy Gospodarczej (RWPG). Na tej podstawie podjęto próbę sklasyfikowania skutków dezintegracji w ujęciu teoretycznym.

W artykule, zarówno w warstwie teoretycznej, jak i empirycznej, wykorzystano kwerendę literatury, metodę instytucjonalno-prawną, analizę danych zastanych oraz metodę analityczno-opisową. Wykorzystano również narzędzia specyficzne dla analizy dezintegracji gospodarczej jako obszaru badań umiejscowionych zarówno w naukach politycznych, jak i stosunkach międzynarodowych.

Teoretyczne założenia dezintegracji gospodarczej

Pojęcie dezintegracji gospodarczej można rozpatrywać na dwóch płaszczyznach, zaproponowanych przez B. Balassę w kontekście pojęcie integracji ekonomicznej: jako stan rzeczy oraz jako proces. Dezintegracja rozpatrywana z perspektywy statycznej odnosi się do sytuacji, w której organizacja jest podzielona na mniejsze części lub przestaje istnieć. Z perspektywy dynamicznej dezintegracja stanowi proces, w ramach którego organizacja staje się słabsza lub niszczona przez rozpadanie się na mniejsze części lub zanika. Wydaje się, iż, zrozumienie zmian zachodzących w procesie dezintegracji organizacji międzynarodowej może prowadzić do określenia jej stanu docelowego.

W kontekście nauk o polityce proces dezintegracji gospodarczej oznacza osłabienie integralności lub rozpad jakiejś struktury. Istotną tego procesu jest zatem rozluźnienie struktur, systemów i/lub mechanizmów funkcjonowania, scalonych wcześniej w jednym większy, wspólny organizm odrębnych gospodarek narodowych (Wiktor,

2005, s. 13). W kontekście międzynarodowej integracji gospodarczej proces dezintegracji polega na stopniowym lub natychmiastowym rozluźnieniu współpracy ekonomicznej przez co najmniej dwa zintegrowane ze sobą wcześniej państwa poprzez wprowadzanie barier ograniczających współpracę gospodarczą (por. Czarczyńska i Śledziwska, 2007, s. 4).

Jak zauważa Kazimierz Starzyk, w określeniu politycznego kontekstu dezintegracji gospodarczej oraz jej przesłanek kluczowe znaczenie mają trzy pojęcia, tj.: rozpad, podział oraz wyjście, które współtworzą polityczną tkankę tego procesu (Starzyk, 2019, s. 112). W swoich rozważaniach K. Starzyk stwierdza, iż rozpad ugrupowania integracyjnego z przyczyn politycznych ma z reguły charakter radykalny i polega na rozwiązaniu ugrupowania na podstawie odpowiedniej umowy międzypaństwowej (s. 112). Stanowi to na ogół konsekwencję fundamentalnych przemian społecznych i politycznych zachodzących w krajach członkowskich, których konsekwencją jest podważanie podstaw istnienia ugrupowania. Takim przykładem może być rozwiązanie Rady Wzajemnej Współpracy Gospodarczej.

Warto również zauważyć, iż rozpad ugrupowania może nastąpić na drodze wygaśnięcia umowy międzypaństwowej w przypadku, gdy została ona zawarta na czas określony lub gdy traktat ma obowiązywać tylko pod pewnymi warunkami. Wówczas umowa międzynarodowa ustanawiająca ugrupowania zawiera zapisy dotyczące terminu oraz sposobu dezintegracji ugrupowania. Przykładem takiego rozwiązania jest Europejska Wspólnota Węgla i Stali, której traktat ustanawiający został podpisany na czas oznaczony na 50 lat od momentu wejścia w życie (Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, 1951, art. 97). Jak zauważa Andrzej Madeja (2011, s. 321), oznaczony czas trwania ugrupowania z jednej strony gwarantuje trwałość i niezmienną wyływających z podpisanej umowy międzynarodowej zobowiązań państw, ale jednocześnie oznacza jej niewątpliwy czasowy charakter. Z chwilą zatem rozwiązania umowy, skutki wcześniejszych zobowiązań może przejąć inne ugrupowania (tak stało się w przypadku EWWiS) lub zobowiązania te przestają obowiązywać. Warto zwrócić uwagę, iż zgodnie z protokołem (nr 37) załączonym do Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej wartość netto aktywów EWWiS z chwilą jej rozwiązania przeznaczono na badania naukowe związane z przemysłem węglowym i stalowym, powołując jednocześnie Fundusz Badawczy Węgla i Stali oraz uchwalając odpowiedni program.

Drugi model dezintegracji gospodarczej, na który zwraca uwagę Starzyk, przedstawia dezintegrację w warunkach podziału polegającą na przechodzeniu od wyższych form integracji do niższych, która nadal, choć przejściowo, wpływa na stosunki gospodarcze między dezintegrującymi się gospodarkami (Starzyk, 2019, s. 113). Proces dezintegracji odbywa się wówczas w trybie uzgodnień, ustanawianych na demokratycznej płaszczyźnie ustawodawczej, dotyczących podziału ugrupowania oraz/lub postanowień dotyczących przyszłych stosunków gospodarczych. Takim przykładem jest podział

Czechosłowacji, gdzie nastąpiło przejście od zintegrowanego organizmu gospodarczego spełniającego kryteria unii pełnej do wspólnego rynku, a następnie unii celnej i strefy wolnego handlu (Gurbiel, 2001, s. 69).

Trzeci model dezintegracji w ramach klasyfikacji Starzyka, zakłada opuszczenie lub wykluczenie członka z ugrupowania integracyjnego. Pierwsza opcja oznacza sytuację, kiedy inicjatorem jest podmiot wychodzący, druga może być następstwem niezgodności postępowania członka ugrupowania integracyjnego z założeniami podpisanych umów międzynarodowych. Umowy międzynarodowe ustanawiające ugrupowania integracyjne (w tym traktaty) niekoniecznie są trwale wiążące dla sygnatariuszy. Ze względu na fakt, iż zobowiązania w prawie międzynarodowym są tradycyjnie postrzegane jako wynikające wyłącznie ze zgody państw, wiele tego typu aktów prawnych wyraźnie zezwala państwu na wycofanie się, o ile przestrzegana jest określona procedura opuszczenia przez członka danego ugrupowania. Na przykład Traktat o Unii Europejskiej stanowi, iż każde państwo członkowskie może, zgodnie ze swoimi wymogami konstytucyjnymi, podjąć decyzję o wystąpieniu z Unii (Traktat o Unii Europejskiej, art. 50). Co ciekawe, możliwość wystąpienia przez jednego lub więcej członków z ugrupowania nie było przewidziane od samego początku jej istnienia. Problem ustanowienia w prawie pierwotnym UE możliwości wystąpienia państwa członkowskiego z tej organizacji po raz pierwszy oficjalnie został podniesiony podczas prac nad Traktatem ustanawiającym Konstytucję dla Europy (Doliwa-Klepacka i Doliwa-Klepacki, 2008, s. 38).

Inną opcją dezintegracji gospodarczej jest wypowiedzenie członkostwa, polegające na wykluczeniu państwa członkowskiego z ugrupowania. Sytuacja taka może nastąpić, jeśli kraj członkowski w istotny sposób naruszy swoje zobowiązania traktatowe. Powołując się na określoną podstawę prawną, członek ugrupowania może zostać czasowo zawieszony lub trwale wykluczony z ugrupowania. Przykładem może być zawieszenie członkostwa Madagaskaru w Unii Afrykańskiej w 2009 r. po uznaniu przez członków tej organizacji za niekonstytucyjne przejęcie rządów przez przywódcę opozycji Andry'ego Rajoelinę. Badania naukowe wykazują, iż wykluczenie członka z organizacji międzynarodowej nie jest jednak częstym zjawiskiem (Hardt i Sasley, 2018). Niejednokrotnie naruszenie traktatu nie powoduje automatycznego zawieszenia ani zakończenia stosunków traktatowych. Zależy to od tego, jak inne strony postrzegają naruszenie i jak zdecydują się na nie zareagować. Zwraca się zasadnie uwagę, że przy podejmowaniu decyzji dotyczącej wykluczenia państwa z organizacji międzynarodowej należy uwzględnić różnice związane z charakterem danej organizacji (Menkes i Wasilkowski, 2010, s. 170).

Zanim się coś rozpadnie, musi powstać

Decyzja o utworzeniu Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) została podjęta z inicjatywy władz sowieckich. Z istniejących opracowań wywnioskować można, iż decydującą rolę w powołaniu RWPG odegrał Józef W. Stalin, którego celem było umocnienie pozycji Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) na arenie międzynarodowej. Jednym z elementów wzmacniających położenie ZSRR w świecie było uzależnienie od tego mocarstwa krajów demokracji ludowej (Skodlarski, 1989, s. 170).

Pod naciskiem ZSRR państwa EŚW w drugiej połowie 1947 r. odrzuciły plan Marshalla, przyjmując w zamian „plan Mołotowa”, a w 1949 r. powołały w Moskwie Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG), w której skład – obok Związku Sowieckiego – weszły Bułgaria, Czechosłowacja, Polska, Rumunia i Węgry (Turczyński 2014, s. 89). W kwietniu 1949 r. wstąpiła do niej Albania, a w 1950 r. NRD, a kolejnymi członkami zostały: Mongolia (1962), Kuba (1972) i Wietnam (1978). Z RWPG podjęły instytucjonalną współpracę: Jugosławia, Finlandia, Irak, Meksyk, Etiopia, Jemen, Angola i Afganistan (Kaliński, 2013, s. 147). Status obserwatorów otrzymały zaś Chiny i Korea Północna.

W wyniku zastosowania w procesie integracji gospodarczej mechanizmu planowanego, w gospodarkach centralnie administrowanych dążono przede wszystkim do ujednoczenia i koordynacji planów gospodarczych w poszczególnych krajowych systemach gospodarczych państw członkowskich RWPG. Działania te dotyczyły w głównej mierze planów produkcyjnych i inwestycyjnych.

Dzieje RWPG można za Andrzejem Skrzypiem podzielić na cztery okresy: I (1949–1953), II (1954–1962), III (1965–1985) oraz IV (1985–1991; Skrzypek, 2007, s. 87–88). U genezy RWPG leżał tzw. plan Mołotowa, który był gospodarczą i propagandową reakcją ZSRR na powstanie Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (Skobelski, 2007, s. 50). Co ciekawe, przez dziesięć lat organizacja funkcjonowała bez wspólnotowych regulacji prawnych, a jej aktywność była bardzo ograniczona. Wynikało to ze stanowiska J. Stalina, który kontrolę nad państwami bloku wschodniego sprawował na drodze indywidualnych spotkań z ich przywódcami oraz kierowania licznymi doradców wojskowych i gospodarczych (Kaliński, 2013, s. 147).

Od 1954 r. zaczęły pojawiać się próby koordynacji planów gospodarczych państw członkowskich. W tym celu powołano wiele komisji branżowych oraz stworzono listy produktów, których wytwarzanie powierzano poszczególnym krajom (Kaliński, 2013, s. 147). Działania te jednak nie miały charakteru prawnego, a ich wdrażanie nie zwiększało integracji w ramach ugrupowania. W celu zintensyfikowania procesu integracji gospodarczej państw członkowskich RWPG w grudniu 1959 r., podczas sesji w Sofii, uchwalono statut, w którego preambule stwierdzano m.in., że rządy państw członkowskich zdecydowane są „nadal rozwijać wszechstronną współpracę gospodarczą w oparciu o konsekwentną realizację międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy

w interesie budowy socjalizmu i komunizmu w swych krajach oraz zapewnienia trwałego pokoju na całym świecie” (RWPG, 1959, s. 341). Zapis ten miał na celu skoordynowanie planów i prognoz rozwoju gospodarczego oraz wzmocnienie działań integrujących państwa członkowskie. Zgodnie z przyjętym statutem, system instytucjonalny realizujący założenia RWPG składał się z Sesji Rady, Konferencji Przedstawicieli Krajów w Radzie, stałych komisji oraz znajdującego się w Moskwie Sekretariatu.

Co więcej, zapisy artykułu pierwszego statutu wskazywały, iż działanie RWPG przyczynić się ma, poprzez połączenie i koordynację wysiłków krajów będących członkami Rady, do planowego rozwoju gospodarki narodowej, przyspieszenia postępu gospodarczego i technicznego, podniesienia poziomu uprzemysłowienia krajów o mniej rozwiniętym przemyśle, stałego wzrostu wydajności pracy i nieustannego podnoszenia dobrobytu narodów krajów będących członkami Rady (RWPG, 1959, s. 342). Warto podkreślić, iż współpraca gospodarcza i naukowo-techniczna między krajami członkowskimi RWPG w teorii miała być realizowana zgodnie z zasadami całkowitego równouprawnienia, poszanowania suwerenności i interesów narodowych, wzajemnych korzyści oraz braterskiej pomocy wzajemnej. W rzeczywistości, służąc interesom ZSRR, Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej jej zadaniem było utrwalenie radzieckiego modelu ekonomicznego w państwach zależnych oraz jednoczesne ułatwienie wpływu Związku Radzieckiego na kształt oraz kierunki rozwoju gospodarek państw członkowskich.

Na początku lat sześćdziesiątych przyjęta została zasada socjalistycznego podziału pracy i specjalizacji produkcji w zależności od poziomu rozwoju kraju (Czaputowicz, 2016, s. 15). Podstawowym narzędziem realizacji tych zasad miało być koordynowanie planów gospodarczych, szczególnie pięcioletnich i perspektywicznych państw bloku socjalistycznego. Podjęto w tym celu prace nad urealnieniem „międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy”, które oznaczały zastąpienie konkurencyjności komplementarnością i uzyskanie oszczędności inwestycyjnych (Kaliński, 2013, s. 148).

Strategią działania na kolejne lata miał być przyjęty w lipcu 1971 r. *Kompleksowy program dalszego pogłębienia i doskonalenia współpracy i rozwoju socjalistycznej integracji gospodarczej państw-członków RWPG*, w którym określono cele, zasady i metody oraz konkretne przedsięwzięcia współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej w ramach ugrupowania w perspektywie 15–20 lat (Kaliński, 2013, s. 149). Nie przezwyciężono nią jednak kryzysu, który pojawił się w krajach ugrupowania w latach 80. XX wieku. Reakcją na potęgujące się problemy we współpracy z państwami kapitalistycznymi na tle ponownego nasilenia „zimnej wojny”¹ oraz pogłębiające się sytuacje nierównowagi i niedoborów w gospodarkach narodowych zaowocowały tendencjami

---

¹ Nie sposób nie doceniać znaczącego, wieloaspektowego wpływu „zimnej wojny” na proces integracji w ramach RWPG. Problematyka ta jednak ze względu na swoją objętość została pominięta w niniejszym opracowaniu. Warto zwrócić uwagę na pozycje stanowiący istotny wkład w pominięty wątek: zob. Bartoszewicz, 1983; Wieczorek, 1981.

dezintegracyjnymi. Ostatnie, wymuszone niejako próby aktywizacji współpracy w ramach RWGP miała przynieść *pieriestrojka* Gorbaczowa. W 1988 r. zatwierdzono dokument *Kolektywna koncepcja międzynarodowego socjalistycznego podziału pracy*, który uwzględniał światowe zmiany w gospodarkach i zakładał głębokie zmiany strukturalne w celu zmniejszenia opóźnienia technologicznego w stosunku do rozwiniętych państw kapitalistycznych, szczególnie w sferze energochłonności produkcji. Działania te jednak nie przyniosły zamierzonych skutków.

W wyniku zmian politycznych w Związku Radzieckim oraz załamania systemu komunistycznego w europejskich krajach satelickich, rozwiązano współpracę w ramach RWPG. Oficjalne rozwiązanie ugrupowania nastąpiło na mocy porozumienia podpisanego 28 czerwca 1991 r. w Budapeszcie. Zakończenie działalności ugrupowania integracyjnego państw bloku wschodniego stało się dla państw europejskich ogromnym wyzwaniem. Podporządkowane radzieckim celom imperialnym gospodarki państw europejskich musiały zmierzyć się ze skutkami nieekwiwalentnych warunków wymiany. Umożliwiały one korzystanie z tanich radzieckich źródeł surowców i energii, ale również pozwalały na działanie na mało wymagających rynkach zbytu. W obliczu nadchodzących zmian, kraje członkowskie RWPG musiały szukać nowego miejsca w gospodarce światowej oraz nowej drogi wzrostu gospodarczego.

Konsekwencje procesu dezintegracji gospodarczej RWPG dla państw EŚW. Próba systematyzacji

Analiza skutków procesów dezintegracji powinna uwzględniać rodzaj, charakter, stopień zintegrowania członków oraz warunki funkcjonowania ugrupowania integracyjnego, jak również istotę procesu dezintegracji. W założeniu teoretycznym, cechy charakterystyczne ugrupowania oraz model procesu dezintegracji wpływać będą na rodzaj oraz intensywność pojawiających się skutków. W wyniku działania mechanizmu integracyjnego powstaje bowiem wiele typów międzynarodowej integracji gospodarczej (Proniewski i Niedźwiecki, 2004, s. 11–12). Biorąc pod uwagę różnorodność typów oraz form integracyjnych, dezintegracja może wywołać odmienne skutki zarówno dla jej członków, jak również otoczenia gospodarczego danego ugrupowania.

Dezintegracja RWPG stanowi przykład rozpadu ugrupowania integracyjnego z przyczyn politycznych. Proces ten ma zazwyczaj charakter radykalny, gdyż często jest konsekwencją kwestionowania zasadności istnienia ugrupowania. W dalszej części rozważań wzięto pod uwagę, iż RWPG była:

1. instytucjonalnym typem wspólnoty gospodarczej, w ramach której procesy gospodarcze kształtowane były głównie przez instytucje działające w ramach ugrupowania integracyjnego,
2. odgórnie zintegrowana, poprzez działania polityczne podejmowane przez instytucje państwowe,

3. w znacznym stopniu ograniczająca suwerenność państw członkowskich,
4. nierównoprawna ekonomicznie i politycznie, przez co podporządkowana jednemu państwu członkowskiemu,
5. silnie zintegrowana wokół produkcji, czego cechą charakterystyczną była koordynacja planów produkcyjnych.

W celu sklasyfikowania skutków procesu dezintegracji w ramach RWPG, w warstwie teoretycznej, posłużono się analizą równowagi cząstkowej oraz równowagi ogólnej. Uwzględniając te teorie, skutki gospodarcze dezintegracji RWPG podzielono na trzy główne grupy:

1. skutki bezpośrednie rozwiązywania umów handlowych,
2. skutki bezpośrednie związane z reorganizacją gospodarczą,
3. skutki pośrednie związane z reorientacją polityki gospodarczej.

Skutki w wymianie handlowej

Cechą charakterystyczną ugrupowań integracyjnych jest ich silnie skoncentrowany do wewnątrz kierunek wymiany handlowej. Z jednej strony wynika to z faktu, iż integrują się między sobą najczęściej najwięksi partnerzy handlowi. Z drugiej zaś strony procesy integracji gospodarczej wzmacniają wymianę handlową między członkami ugrupowania. Skoncentrowany kierunek handlu zagranicznego w ramach RWPG był już mocno widoczny w latach 50. i 60. XX w., kiedy władze ZSRR zaczęły kłaść szczególny nacisk na dynamizację handlu bloku wschodniego (Cieślik i in., 2015, s. 71). Pod koniec lat 80. XX w. państwa należące do RWPG skupiały wymianę handlową między sobą, osiągając poziom 40–50% handlu zagranicznego w ramach ugrupowania (Winiński, 2002, s. 19).

Rozpad ugrupowania oznacza, że niektóre pozytywne skutki integracji będą eliminowane. Jednym z najważniejszych efektów integracji jest kreacja handlu, która występuje, gdy krajowa produkcja towaru w kraju członkowskim jest zastępowana importem tego samego towaru z innego kraju należącego do ugrupowania integracyjnego ze względu na niższe koszty produkcji. Uwzględniając założenia analizy równowagi cząstkowej, krótkookresowym skutkiem procesu dezintegracji będzie zatem zamknięcie się gospodarek narodowych na wymianę handlową z partnerami ugrupowania, przy jednoczesnym spadku obrotów w handlu zagranicznym. W celu zobrazowania omawianego zjawiska w poniższej tabeli zaprezentowano dane dotyczące towarowej wymiany międzynarodowej państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1980 oraz 1990–1999.

Tabela 1*Handel towarami Europy Wschodniej w latach 1980 oraz 1990-1999 (udział w handlu ogółem, w %)*

		1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
EŚW												
eksport	do EŚW, WNP	48,5	38,1	28,5	23,0	30,7	28,5	28,6	28,5	28,6	24,7	20,8
	WNP	27,1	22,3	17,9	12,4	11,4	10,0	9,8	10,0	10,6	7,4	4,2
	EŚW	21,4	15,8	10,6	10,7	19,3	18,5	18,7	18,5	18,0	17,3	16,6
	gospodarki rozwinięte	35,7	49,5	59,8	63,0	57,5	62,9	62,6	63,5	63,6	68,3	73,4
	gospodarki rozwijające się	15,8	12,4	11,7	14,0	11,8	9,6	8,8	8,0	7,8	7,0	5,8
	z EŚW, WNP	42,0	26,6	25,5	24,7	29,9	26,2	25,8	24,7	23,1	20,0	20,6
import	WNP	26,8	18,3	20,2	17,9	16,5	14,0	13,0	12,0	11,0	8,6	8,5
	EŚW	18,8	14,3	8,1	6,8	13,4	12,2	12,9	12,7	12,1	11,4	12,1
	gospodarki rozwinięte	38,7	53,3	58,3	64,4	61,2	65,2	65,6	66,2	66,7	70,2	69,7
	gospodarki rozwijające się	19,3	20,1	16,1	10,9	8,9	8,6	8,5	9,1	10,2	9,8	9,7

Źródło: UNECE, 2003, s. 236.

Uwagi: dane za lata 1980–1990 dotyczą wschodnioeuropejskich krajów członkowskich RWPG (Bułgaria, Czechosłowacja, Niemiecka Republika Demokratyczna, Węgry, Polska i Rumunia) i byłego Związku Radzieckiego. Dane handlowe w walutach krajowych zostały przeszacowane po stałych kursach krzyżowych rubla / dolara. Od 1991 r dane dotyczą wyłącznie handlu poza Wspólnotą Niepodległych Państw. W latach 1991–1992 w grupa „Europa Środkowo-Wschodnia” obejmuje Bułgarię, byłą Czechosłowację, Węgry, Polska i Rumunia; w latach 1993–1995 obejmuje Albanie, Bułgarię, Chorwację, Czechy, Estonię, Węgry, Łotwę, Litwę, Polskę, Rumunian, Słowację, Słowenian i Byłą Jugosłowiańska Republika Macedonii, podczas gdy Bośnia i Hercegowina oraz Jugosławia są włączone dopiero od 1996 r.

Rozpad RWPG spowodował istotne zmiany w obrotach handlowych krajów członkowskich. Asymetryczna wymiana handlowa państw członkowskich RWPG nakierowana na eksport rodzimych produktów na rynek Związku Radzieckiego, po rozpadzie RWPG, zanotowała radykalny spadek. Jak wskazuje analiza wskaźników ekonomicznych państw Europy Środkowo-Wschodniej, zauważalny nagły spadek znacznej części wymiany handlowej między byłymi członkami RWPG przyczynił się do znacznego spadku produkcji (Winiecki, 2002, s. 50). Z tego względu w Polsce w 1990 r. odnotowano spadek produkcji przemysłowej o ok. 25% i redukcję dochodów realnych gospodarstw domowych o 15%, zaś w 1991 r. dalsze obniżenie produkcji o 20% i obniżkę dochodu narodowego o ok. 8% (Gawlikowska-Hueckel, 1993).

Warto zwrócić uwagę, iż w ramach RWPG spadek zarysował się już w 1989 r., lecz prawdziwy kataklizm nadszedł w latach 1990–1991, gdy eksport i import wewnątrz ugrupowania skurczyły się o ponad połowę (Prażuch, 2017, s. 150). Było to skutkiem rezygnacji z systemu rubla transferowego i przejście do cen bardziej zbliżonych do cen

na rynkach światowych, co z jednej strony stworzyło naturalne preferencje dla eksporterów dysponujących lepszymi jakościowo i asortymentowo towarami, a z drugiej skutkowało chronicznym brakiem dewiz (Salas, 1991, s. 335). Stało się to przyczyną dotkliwej recesji w krajach członkowskich RWPG.

Innym ekonomicznym skutkiem dezintegracji ugrupowania jest zjawisko odwrotne do efektu przesunięcia handlu, który występuje wówczas, gdy import z kraju trzeciego zostaje zastąpiony importem z kraju członkowskiego ze względu na stosowanie wspólnych taryf celnych wobec państw trzecich. W tym scenariuszu część importu z byłego państwa członkowskiego lub byłych państw członkowskich zastąpiona zostaje importem tego samego towaru z innego kraju nienależącego do wcześniejszego ugrupowania integracyjnego ze względu na wprowadzenie stawek celnych. Analiza danych zawartych w tabeli 1 wskazuje, iż w konsekwencji rozpadu RWPG nastąpiło przesunięcie strumieni importu z krajów Wspólnoty Narodów Zjednoczonych w kierunku państw Europy Zachodniej. Nie oznaczało to, iż wymiana towarowa między krajami Europy Środkowo-Wschodniej całkowicie zniknęła. Niemniej zmieniły się warunki tego handlu. Państwa EŚW zmieniły kierunki współpracy gospodarczej i zastąpiły wymianę handlową w ramach RWPG na rzecz budowania współpracy z Unią Europejską. Zmiany dotyczyły również struktury towarowej w międzynarodowej wymianie handlowej (Uegaki i Kumo, 2020, s. 265). Po rozpadzie RWPG wymiana handlowa jej byłych członków musiała zatem ulec reorientacji.

Skutki związane z reorientacją gospodarczą

Działania integracyjne w ramach ugrupowania nakierowane były na kolektywizację rolnictwa i nacjonalizację przemysłu państw członkowskich, z jednoczesnym uzależnieniem produkcji od głównego rynku zbytu, jakim był rynek Związku Radzieckiego. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż izolacja krajów zależnych od ZSRR spowodowała nieuczestniczenie tych gospodarek w przemianach gospodarczych na świecie zachodzących szczególnie w latach 70 XX w. Deindustrializacja gospodarek światowych, zapoczątkowana rosnącą ceną ropy naftowej, przyspieszyła zmiany strukturalne w przemyśle, reorganizując międzynarodowy podział pracy (Jasiński, 2016, s. 131–152). Państwa członkowskie RWPG ominęła zapaść przemysłu ciężkiego, jak i wdrażanie energooszczędnych rozwiązań technicznych, obecne wówczas na zachodzie Europy. Jednocześnie realizowana w gospodarkach bloku socjalistycznego kolektywizacja rolnictwa umożliwiła tanią, lecz mało wydajną produkcję żywności, która dzięki ówczesnej pozycji krajów komunistycznych, jako producentów węgla, ropy naftowej i gazu ziemnego, prawie nie odczuła podwyżek cen na rynkach międzynarodowych.

Efektom braku wcześniejszych zmian technologicznych i strukturalnych w gospodarce stało się ich przesunięcie na okres transformacji systemowej na początku lat 90. (Jasiński, 2016, s. 146). W konsekwencji pojawiały się skutki dwóch nakładających się na siebie procesów:

- wprowadzanie nowych rozwiązań systemowych, któremu towarzyszyło przewyciężanie luki strukturalnej, stanowiącej pozostałość po rozwiązaniach w prowadzonej poprzednio polityce gospodarczej,
- rezygnowanie z wspólnych planów produkcyjnych, podporządkowanych zapotrzebowaniu na socjalistycznym rynku Związku Radzieckiego.

Rozpad RWPG spowodował spadek wielkości produkcji, zwłaszcza przemysłowej, wywołany zmianą rozmiarów i struktury rzeczowej zagregowanego popytu na wcześniejszym zagranicznym rynku zbytu. Jednocześnie kraje EŚW, przestając być członkami RWPG, zrezygnowały z zasad gospodarki nakazowo-rozdzielczej oraz wycofały się z założeń wspólnych, wieloletnich planów gospodarczych. Całkowite odejście od centralnego określania przez władze rządowe wielkości produkcji oraz odejście od regulowanej międzynarodowej wymiany handlowej radykalnie zmieniło warunki działalności produkcyjnej w krajach EŚW, co negatywnie odbiło się na produkcji przemysłowej i rolniczej. W tabeli 2 przedstawione zostały zmiany wielkości produkcji w celu zobrazowania różnic między państwami Wspólnot Europejskich a byłymi członkami RWPG.

Tabela 2

Zmiany wielkości produkcji niektórych wyrobów w wybranych krajach

Wyroby, kraje	1970	1975	1980	1985	1991
Wydobycie węgla kamiennego, mln ton					
Francja	37	24	20	17	10
Hiszpania	11	11	13	16	13
RFN	117	92	95	89	76
Wielka Brytania	147	129	130	89	93
Czechosłowacja	28	28	28	26	23
Polska	140	172	193	192	140
ZSRR	433	485	493	494	543
Produkcja stali surowej, mln. ton					
Francja	23,8	21,6	23,2	19,0	18,4
Hiszpania	7,4	11,1	12,6	14,0	12,9
RFN	45,0	40,4	43,8	40,5	44,0
Wielka Brytania	28,3	20,2	11,3	15,7	16,5
Bułgaria	1,8	2,3	2,6	2,9	1,6
Czechosłowacja	11,5	14,3	15,2	15,0	12,1
NDR	5,1	6,5	7,3	7,9	
Polska	11,8	15,0	19,5	16,1	10,4
Rumunia	6,5	9,5	13,2	13,8	7,1
Węgry	3,1	3,7	3,8	3,6	1,9
ZSRR	116,0	141,0	148,0	155,0	133,0

Źródło: Gorzelak, 1995, s. 226.

Otwarcie gospodarek państw Europy Środkowo-Wschodniej na rynki światowe podane zostało ogromnej presji konkurencyjnej. Gospodarki krajów socjalistycznych pozostawały zdominowane przez przemysł, a znaczną rolę wciąż odgrywał przemysł ciężki i wydobywczy. Negatywny skutek procesu dezintegracji dla konkurencji oznaczał osłabienie rynku w porównaniu z wolnym handlem i obniżenie poziomu konkurencji, co ma negatywne konsekwencje dla wydajności (Kowalski, 2018, s. 12). Produkty oferowane przez byłe kraje RWPG nie konkurowały z ofertą z krajów Europy zachodniej ani pod względem cenowym, ani jakościowym, ani technologicznym. Był to jeden z istotnych czynników recesji gospodarczej która dotknęła wszystkie dziedziny gospodarki w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Rozwiązanie problemów gospodarczych wymagało wprowadzenia przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej drastycznych reform. Wyniki badań przeprowadzonych przez Bartosza Józwicka (2016, s. 64) wykazały, iż w pierwszych latach transformacji reformy gospodarcze zdecydowanie najszybciej wprowadzały państwa Grupy Wyszehradzkiej: Czechy, Słowacja, Polska i Węgry. Z pewnością nie bez znaczenia jest to, iż państwa te jako pierwsze rozpoczęły również działania w kierunku procesów integracji regionalnej.

Skutki związane z reorientacją polityki gospodarczej

W kontekście analizy procesów dezintegracji gospodarczej, najważniejsze skutki związane z reorganizacją polityki gospodarczej państw członkowskich RWPG dotyczyły zmiany w polityce zagranicznej. Formalny rozpad RWPG oznaczał dla jego dotychczasowych członków nową polityczną, społeczną, jak również ekonomiczną rzeczywistość. W prawdzie u schyłku istnienia bloku akceptowano już wiele rozwiązań gospodarki kapitalistycznej; w 1986 r. PRL przystąpiła do Międzynarodowego Funduszu Walutowego, a w 1988 r. zaakceptowała głęboką liberalizację gospodarki (Turczyński, 2014, s. 93). Niemniej jednak rozpoczęcie głębokiego procesu transformacji gospodarczej i politycznej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej nastąpiło w wyniku upadku socjalizmu, gdy w latach 90. XX w. rozpadły się międzynarodowe struktury bezpieczeństwa i współpracy gospodarczej z dominującą rolą byłego ZSRR (Józwick, 2016, s. 51). Początkowy okres budowy rynkowych podstaw gospodarki w państwach zrzeszonych do tej pory w socjalistycznej RWPG charakteryzował się dużą dezintegracją systemu instytucjonalnego. Metamorfoza mechanizmu funkcjonowania gospodarki opierała się na tworzeniu kolejnych instytucji, których funkcjonowanie kształtowało zręby gospodarki rynkowej (Gruszewska, 2011, s. 58).

W ramach międzynarodowej integracji gospodarczej, w wyniku procesów wewnętrznych i wzajemnych dostosowań struktur ekonomicznych państw członkowskich, powstaje możliwie jednorodny organizm gospodarczy funkcjonujący w gospodarce światowej, proces jego dezintegracji będzie wywoływał skutki zarówno w gospodarkach państw członkowskich jak i w ich otoczeniu. Większość państw Europy Środkowej i Wschodniej dążyła do członkostwa w strukturach Zachodu, czyli w Unii Europejskiej

(wówczas Wspólnoty Europejskie), Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO), Układzie Ogólnym w sprawie Taryf Celnych i Handlu (GATT), a od 1 stycznia 1995 r. w Światowej Organizacji Handlu (WTO) oraz w Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD; Molendowski, 2012, s. 86).

W następstwie burzenia starego ładu instytucjonalnego czy eliminacji niesprawnych instytucji nie zawsze od razu powstaje nowy, „doskonały” porządek (Gruszevska, 2011, s. 55.) Pojawiające w okresie przejściowym instytucje mają często nietrwały, przejściowy charakter. Są one jednak efektem dezintegracji kreatywnej, która burząc jeden ład instytucjonalny, powołuje na jego miejsce inne instytucjonalne łądy. Odzyskanie suwerenności w podejmowaniu decyzji politycznych, w tym również decyzji w dziedzinie polityki gospodarczej, wpłynęło na pojawienie się nowych rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych. Większość krajów Europy Środkowo-Wschodniej przeprowadziła podstawowe reformy składające się na proces transformacji ustrojowej, wychodząc z niedemokratycznego systemu politycznego i gospodarki centralnie planowanej oraz przyjmując za wzorzec zachodnioeuropejski system polityczny i gospodarczy, a integrację z zachodnioeuropejskimi strukturami większość uznała za jeden z głównych celów polityki zagranicznej (Borkowski, 2006, s. 415).

Wspólnota interesów i poszukiwanie jak najefektywniejszego sposobu realizacji założonych celów przez państwa Europy Środkowej w zakresie budowania lub odnowienia suwerenności narodowej, implementacji pluralizmu politycznego oraz utworzenia środowiska ekonomicznego umożliwiającego wzajemną współpracę wymagały intensyfikacji działań i wypracowania wspólnych narzędzi (Czarnecki, 2020, s. 80.). Istotnym efektem zmian instytucjonalnych wywołanych procesem dezintegracji RWPG, stało się powoływanie w 1991 r. Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu (CEFTA), w której skład weszły Czechosłowacja, Polska oraz Węgry oraz podpisanie w 1993 r. przez Estonię, Litwę i Łotwę Bałtyckiego Porozumienia o Wolnym Handlu (BAFTA). Oba ugrupowania za swój nadrzędny cel przyjęły przygotowywanie sygnatariuszy do przystąpienia do struktur UE oraz stopniową liberalizację handlu zagranicznego i ostatecznie stworzenie stref wolnego handlu (Dangerfield, 1995, s. 4–12). Z krajami obu ugrupowań Unia Europejska podpisała umowy o stowarzyszeniu, a w 2004 r. stały się one członkami tego ugrupowania.

Utworzenie subregionalnych ugrupowań będących efektem procesów dezintegracji stanowi przykład dezintegracji kreatywnej, która tworzy nowe rozwiązania integracyjne. Zarówno dla gospodarek członkowskich, funkcjonowanie CEFTA, jak i BAFTA okazało się jedynie etapem przejściowym do chwili wejścia jego państw członkowskich do Unii Europejskiej. Niemniej jednak w związku z powiększaniem się Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu o nowych członków CEFTA stało się ono trwałym zjawiskiem integracyjnym w Europie. BAFTA pozostało ugrupowaniem o charakterze historycznym. Co ciekawe jest to jeden z przykładów procesów dezintegracji, którego

objawem jest wstąpienie członków danej organizacji integracyjnej do innego ugrupowania, które przyjmuje formę rozpadu.

Wnioski

W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie teoretycznym ujęciem procesów międzynarodowej dezintegracji gospodarczej, szczególnie w kontekście procesu wystąpienia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Zmieniająca się struktura członkowska ugrupowania prowadzi do szeregu pytań dotyczących samego procesu dezintegracji, jak i jego skutków. Pytania te mają zarówno charakter praktyczny, jak również teoretyczny. W dużej mierze wiedza naukowa na temat procesów dezintegracji gospodarczej budowana jest obecnie w oparciu o analizę procesów zachodzących w ramach tzw. brexitu. W konsekwencji proces budowania wiedzy naukowej oraz proces dezintegracji wzajemnie się uzupełniają. Wiedza na temat procesów dezintegracji gospodarczej, szczególnie wiedza naukowa, powinna zostać zbudowana na podstawie zjawisk, które miały już miejsce w historii integracji europejskiej. Prowadzenie bowiem refleksji naukowej równoległe z przebiegiem samego procesu może się okazać mało wystarczające w kontekście budowania jej mocy eksploatacyjnej czy prognostycznej.

Zaprezentowany w opracowaniu przykład procesu dezintegracji gospodarczej RWPG, rozpatrywany jako rozpad ugrupowania integracyjnego z przyczyn politycznych, został poddany refleksji naukowej dotyczącej skutków tego procesu. Już sam charakter procesu dezintegracji wydaje się mieć istotny potencjał eksploracyjny. Analiza skutków rozpadu ugrupowania pozwala jednocześnie na zbudowanie podstaw wiedzy naukowej dotyczącej konsekwencji procesów dezintegracji gospodarczej. Wskazać można, iż część zaprezentowanych skutków może mieć charakter uniwersalny. Dotyczy to szczególnie konsekwencji wynikających z rozwiązania umów handlowych między członkami ugrupowania bądź między jednym z jego członków, a całym ugrupowaniem. Natężenie występowania skutków w wymianie handlowej będzie wzrastało wraz z intensywnością oraz wielkością dotychczasowej wymiany handlowej, jak również stopniem zintegrowania gospodarek. Rozwiązanie lub wystąpienie ze strefy wolnego handlu będzie pociągało za sobą skutki o mniejszym natężeniu niż wystąpienie lub rozpad ugrupowania funkcjonującego w formie wspólnego rynku.

Jak wskazuje analiza rozpadu RWPG, konsekwencje pojawiające się w wymianie handlowej państw Europy Środkowo-Wschodniej miały charakter nagły i negatywny. Skutki te zauważalne były zarówno w saldzie wymiany handlowej, jak i jej strukturze. Zjawiska te zaowocowały negatywnymi konsekwencjami dla wszystkich gospodarek regionu. Uznać można, iż znaczący wpływ na intensywność występowania negatywnych skutków procesu dezintegracji RWPG miały stopień zintegrowania państw członkowskich, podporządkowanie działalności handlowej i produkcyjnej jednemu rynkowi

zbytu oraz realizacja zasad gospodarki nakazowo-rozdzielczej w ramach wspólnych wieloletnich planów gospodarczych.

Kolejnym analizowanym rodzajem skutków dla państw Europy Środkowo-Wschodniej występujących po rozpadzie RWPG były konsekwencje związane z reorganizacją gospodarczą. Wnioski natury ogólnej w tym aspekcie muszą uwzględniać analizę charakteru powiązań gospodarczych między państwami tworzącymi dane ugrupowanie. W przypadku RWPG istotne znaczenie miały produkcyjne powiązania między członkami ugrupowania. Strategia oddziaływania na gospodarkę odnosiła się do ustalania planów produkcyjnych, wykorzystania dostępnych zasobów oraz określania cen na rynku zbytu. Analizowane w tym kontekście skutki rozpadu ugrupowania związane były przede wszystkim z rezygnacją ze wdrażania wspólnych planów gospodarczych. Warto zwrócić uwagę, iż wspólne strategie gospodarcze są charakterystyczne dla ugrupowań o wysokim stopniu zintegrowania, na przykład w formie wspólnego rynku czy unii gospodarczej. Z tego względu dezintegracja ugrupowania wywoływać będzie istotne skutki dla jej państw członkowskich. Ich intensywność w przypadku państw Europy Środkowo-Wschodniej spotęgowało otwarcie gospodarek oraz wzrost konkurencyjności w gospodarce światowej. Jako „nowe” podmioty gospodarki światowej, narodowe gospodarki państw EŚW były nieinnowacyjne oraz mało konkurencyjne. Uwzględnienie aspektu otwartości oraz powiązań gospodarek państw członkowskich ugrupowania z gospodarką światową pozwala na określenie stopnia intensywności skutków związanych z reorganizacją gospodarczą. Im bardziej zamknięte są ugrupowania gospodarcze państw członkowskich na współpracę z innymi podmiotami gospodarki światowej, tym bardziej proces dezintegracji wywoła negatywne skutki w ich gospodarkach wymuszając konieczność reorganizacji.

Dezintegracja nieuchronnie prowadzi do konieczności reorganizacji polityki gospodarczej, w szczególności zaś szeroko rozumianej polityki zagranicznej. Po rozpadzie RWPG wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej podjęły decyzję o współpracy z istniejącym ówczesnie ugrupowaniem w Europie zachodniej, czyli Wspólnotą Europejską. Wymagało to rozpoczęcia transformacji gospodarczej i przejścia z systemu nakazowo-rozdzielczego do systemu gospodarki wolnorynkowej, jak również wprowadzenia zmian instytucjonalnych będących elementem procesu integracji w ramach nowych struktur. Warto zwrócić uwagę na interesujący aspekt teoretyczny związany z odzyskaniem przez państwa Europy Środkowo-Wschodniej suwerenności w podejmowaniu decyzji politycznych. Każde z państw podążyło własną drogą transformacji ustrojowej oraz własną drogą integracji ze strukturami międzynarodowymi. Jednocześnie, każde z państw nawiązało nowe stosunki gospodarcze z krajami regionu. W tym względzie na uwagę zasługuje pojawienie się zjawiska dezintegracji kreatywnej oraz powołania dwóch ugrupowań o charakterze subregionalnym – BAFTA i CEFTA.

Zaprezentowany powyżej przykład rozpadu RWPG oraz jego skutków dla państw członkowskich Europy Środkowo-Wschodniej może stanowić interesujący wkład w postrzeganie procesów dezintegracji gospodarczej. Jednocześnie jest to głos w dyskusji nad możliwościami eksploracyjnymi istniejących w gospodarce europejskiej zjawisk dezintegracyjnych dla budowania wiedzy naukowej na ten temat. W sferze realnej proces dezintegracji RWPG stał się dla państw członkowskich, w krótkiej perspektywie czasowej, przyczyną recesji oraz wielu problemów gospodarczych. W dłuższej zaś perspektywie przyczynił się do zwiększenia otwartości i konkurencyjności tych gospodarek, oddziałując pozytywnie na rozwój społeczno-gospodarczy. W warstwie teoretycznej, rozpad RWPG stanowi interesujące pole badawcze umożliwiające zbudowanie wiedzy naukowej na temat przebiegu oraz skutków procesów dezintegracji dla państw członkowskich oraz dla gospodarki światowej.

BIBLIOGRAFIA

- Balassa, B. (1961). *The Theory of Economic Integration*. Homewood.
- Barcz, J. (2019). Unia Europejska wobec niepraworządnego państwa członkowskiego. *Państwo i Prawo*, 1, 3–23.
- Bartoszewicz, T. (1983). *Dwa modele integracji: EWG i RWPG*. Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Benavides-Salas, P. (1991). Les mécanismes communautaires de la coopération Est-Ouest, W: J.C. Gautrou (editeur), *Les relations Communauté européenne Europe de l'Est* (s. 335–342). Economica, coll Travaux de la Commission pour l'Etude des Communautés Européennes.
- Borkowski, J. (2006). Proces integracji Polski z Unia Europejską, W: A.Z. Nowak., D. Milczarek D. (red.), *Europeistyka w zarysie* (s. 413–426). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Cieślak, E., Jankowska, E., Górniewicz, G., Piotrowicz, A., Redo, M., Redo J., Siemiątkowski P. (2015). *Ekonomiczne aspekty integracji wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Czaputowicz, J. (2016). Multilateralna dyplomacja państw środkowoeuropejskich przed i po 1989 roku. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis*, 1–2, 9–33. <https://doi.org/10.17951/m.2016.1.9>
- Czarczyńska, A., Śledziwska, K. (2007). *Teoria europejskiej integracji gospodarczej*. Wydawnictwo C.H. Beck.
- Czarnecki, S. (2020). Grupa Wyszehradzka i jej rozwój – wspólne inicjatywy, podejścia, stanowiska, W: A. Tatarenko (red.), *Grupa Wyszehradzka w 30. rocznicę powstania: idea, historia* (s. 79–97). Prace Instytutu Europy Środkowej.
- Dangerfield, M. (1995). Is There a Revival of Regional Integration in Eastern Europe?. *European Business Review*, 1(95), 4–12. <https://doi.org/10.1108/09555349510077875>
- Doliwa-Klepacka, A., Doliwa-Klepacki, Z. (2008). *Członkostwo Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski*. Temida 2.
- Dubicki, A. (2007). Współpraca polsko-rumuńska w ramach RWPG do roku 1962 (do XVI Sesji RWPG). *Studia Środkowoeuropejskie i Balkanistyczne*, 25, 87–111. <https://doi.org/10.4467/2543733XSSB.17.007.7253>
- Gawlikowska-Hueckel, K. (1993). Transformacja polskiej gospodarki w świetle Programu 1992 i Umowy o stowarzyszeniu Polski z EWG. W: K. Gawlikowska-Hueckel, A. Stępiak, A. Zielińska-Głębocka (red.), *Polska–EWG. Wybrane aspekty dostosowań w świetle Rynku 1992 i Umowy o stowarzyszeniu* (s. 183–225). Ośrodek Badań EWG – Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego.

- Gierlich C.P. Riedel R.J.W. (2021). Between Differentiation and (Dis)Integration – Theoretical Explanations of a Post-Brexit European Union. *Studia Europejskie – Studies in European Affairs*, 25(2), 7–27. <https://doi.org/10.33067/SE.2.2021>
- Gorzelał, G (1995). *Transformacja systemowa a restrukturyzacja regionalna*. Wydawnictwo Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego.
- Gruszeńska, E. (2011). Dezintegracja w zinstytucjonalizowanym świecie, W: B. Polzakiewicz, J. Boehlke (red.), *Procesy integracyjne i dezintegracyjne we współczesnej gospodarce* (s. 49–65). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Gurbiel, R. (2001). *Dezintegracja a zagraniczne inwestycje bezpośrednio i transfer technologii. Przypadek podziału Czechosłowacji*. Semper.
- Hardt, H., Sasley, B. E. (2018). When States Misbehave: Membership Suspension in International Organizations, W: J. Kirton, M. Larionova (Eds.), *Accountability for Effectiveness in Global Governance* (s. 143–165). Routledge.
- Jasiński, L. J. (2016). Deindustrializacja a bezpieczeństwo ekonomiczne. *Journal of Modern Science*, 2(29), 131–152.
- Jones, E. (2018). Towards a theory of disintegration. *Journal of European Public Policy*, 3(25), 440–451. <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1411381>
- Jóźwik, B. (2016). Transformacja i rozwój gospodarczy w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej*, 14(5), 49–66.
- Kaliński, J. (2013). Rubel transferowy. *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace*, 3, 147–167.
- Kowalski, A. M. (2018). Theoretical Aspects of Regional Disintegration and Its Consequences for International Competitiveness. W: A.M. Kowalski (red.), *Brexit and the Consequences for International Competitiveness* (s. 1–17). Palgrave Macmillan.
- Leruth, B., Gänzle, S., Trondal, J. (2019). Exploring Differentiated Disintegration in a Post-Brexit European Union. *Journal of Common Market Studies*, 5(57), 1013–1030. <https://doi.org/10.1111/jcms.12869>
- Leruth, B., Gänzle, S., Trondal, J. (2022). *The Routledge Handbook of Differentiation in the European Union*. Routledge.
- Madeja A. (2011). Europejska Wspólnota Węgla i Stali a suwerenność państwa członkowskiego. Aspekt instytucjonalno-doktrynalny. *Zeszyty Prawnicze UKSW*, 4(11), 319–348.
- Menkes, J., Wasilkowski, A. (2010). *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*. PWN.
- Molendowski, E. (2012). *Integracja handlowa w nowych państwach członkowskich (UE-10). Doświadczenia i wnioski dla innych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Wydawnictwo Difin.
- Prażuch, W. (2017). Państwa Europy Środkowej i ich próby zbliżenia się do EWG przed 1989 r. *Studia Środkoeuropejskie i Bałkanistyczne*, 25, 139–154. <https://doi.org/10.4467/2543733XSSB.17.010.7256>
- Proniewski, M., Niedźwiecki, A. (2004). *Formy europejskiej integracji gospodarczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Riddervold, M., Trondal, J. and Newsome, A. (Eds.) (2021). *The Palgrave Handbook of EU Crises*. Palgrave Macmillan.
- Rosamond, B. (2016). Brexit and the Problem of European Disintegration. *Journal of Contemporary European Research*, 12(4), 865–871. <https://doi.org/10.30950/jcer.v12i4.807>
- RWPG. (1959, 14 grudnia). Statut Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. Dz.U. 1960 nr 35 poz. 197, <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19600350197>.
- Skobelski, R. (2007). PRL w Radzie Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w latach 1956–1970. *Rocznik Historyczny*, 3, 49–90.
- Skodlarski, J. (1989). Kilka uwag w sprawie genezy Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. *Dzieje Najnowsze*, 2, 169–173

- Starzyk, K. (2019). Procesy dezintegracji w gospodarce światowej – aspekty ekonomiczne i polityczne. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2, 109–117.
- Traktat o Unii Europejskiej. (1992). Wersja skons. Dz.Urz. Unii Europejskiej 2016/C 202/01. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT> (dostęp 09.04.2021).
- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali. (1951). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF> (dostęp 09.04.2021).
- Turczyński, P. (2014). Europa podzielona. W: A. Paczeński, M. Klimowicz (red.), *Procesy integracyjne i dezintegracyjne w Europie. Podręcznik akademicki* (s. 71–96). Wydawnictwo OTO.
- Uegaki, A., Kumo, K. (2020). The collapse of the COMECON system and trade in transition countries. W: I. Iwasaki (Ed.), *The Economics of Transition. Developing and Reforming Emerging Economies* (s. 263–284). Routledge.
- UNECE – United Nations Economic Commission for Europe. (2003). *Economic Survey of Europe*, nr 1.
- Vollaard, H. (2014). Explaining European Disintegration. *Journal of Common Market Studies*, 5(52), 1142–1159.
- Webber, D. (2018). *European Disintegration?: The Politics of Crisis in the European Union*. Red Globe Press, European Union series.
- Wieczorek, J. (1981). Czynniki ograniczające wymianę handlową pomiędzy krajami RWPG a EWG. W: W. Grabska (red.), *RWPG – EWG, realia i perspektywy* (s. 166–214). PISM.
- Wiktor, J. W. (2015). *Rynek Unii Europejskiej. Koncepcja i zasady funkcjonowania*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Winiecki, J. (2002). *Transition Economies and Foreign Trade*. Routledge.